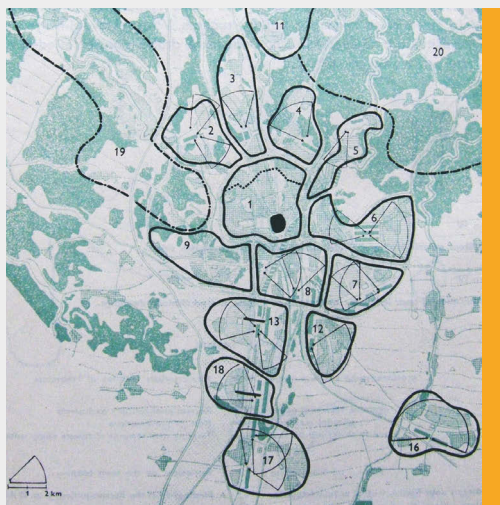

JAN DOSTALÍK

Organická modernita

Ekologicky šetrné tendence
v československém urbanismu
a územním plánování (1918–1968)

EDIS
Ediční řada disertačních prací
Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity

Svazek 13

muni
PRESS

ORGANICKÁ MODERNITA

**Ekologicky šetrné tendence
v československém urbanismu
a územním plánování (1918–1968)**

JAN DOSTALÍK

Masarykova univerzita
Fakulta sociálních studií
Brno 2015

Publikace byla vydána s finanční podporou Fakulty sociálních studií MU jako součást edice EDIS. Cílem edice je podpora publikačních aktivit badatelů, kteří získali titul Ph.D.

Vědecká redakce Masarykovy univerzity:

prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.
Mgr. Iva Zlatušková
Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.
Mgr. Michaela Hanousková
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.
Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.
prof. PhDr. Petr Macek, CSc.
PhDr. Alena Mizerová
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.
Mgr. David Povolný
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.
prof. RNDr. David Trunec, CSc.
prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

Recenzent: prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

Na obálce: Fuchs, Bohuslav. *Nové zónování: urbanistická tvorba životního prostředí z hlediska sídelního a krajinného*. 1. vyd. Praha: Academia, 1967, s. 64. Otištěno s laskavým souhlasem Nakladatelství Academia.

© 2015 Mgr. Jan Dostálík, Ph.D.

ISBN 978-80-210-8284-7 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-7876-5 (brožovaná vazba)

OBSAH

ÚVOD	9
1 K POJMOSLOVÍ KNIHY	15
Organická modernita	15
Ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování (1918–1968)	18
2 MEZI MĚSTEM A KRAJINOU (1918–1938)	21
2.1 Doba meziválečná	21
2.1.1 Proměny krajiny a měst I.	22
2.1.2 Instituce ve 20. a 30. letech	26
Apendix I: Zahradní města, inženýrské stavby a krásy domoviny (1908–1917)	30
2.2 Plánování prostředí v mladém státu	35
2.2.1 Účelná, zdravá a krásná města	35
2.2.2 Národní upravovací plán	37
2.2.3 Láska k domovině a veřejné dobro	39
2.2.4 Plánovat a chránit	42
2.2.5 Perspektivy urbanismu	43
2.2.6 Regionálním plánováním k biotechnické době	44
2.3 Plánováním proti krizím	47
2.3.1 Starší generace: mírné naléhání	48
2.3.2 Soulad ochrany přírody s rozvojem průmyslu a hospodářství	49
2.3.3 Mladší generace: v zájmu města a krajiny	51
2.3.4 Moderní trendy v zahraničí	55
2.3.5 Urbanizace, nebo desurbanizace?	58

Appendix II: Organický přístup v architektuře	59
2.4 Shrnutí meziválečného období	60
3 OD DIKTATURY K LIDOVÉ DEMOKRACII (1939–1949)	67
3.1 Doba válečná a poválečná	67
3.1.1 Proměny krajín a měst II.	68
3.1.2 Právní předpisy a instituce ve 40. letech	69
3.2 První vlna ekologicky šetrných přístupů	76
3.2.1 Modernita biofóbní, nebo biofilní?	76
3.2.2 Pestří inženýři	80
3.2.3 Biologové a ochránci přírody za války	84
3.2.4 Architektonický humanismus	87
3.2.5 Biologický universalismus	90
3.2.6 Spacialismus: smíření techniky s přírodou	94
3.2.7 Obytná krajina a pannaturalistický socialismus	97
3.2.8 Země krásná	101
3.2.9 Hnutí za novou krajinu	103
3.3 Shrnutí válečného a poválečného období	105
4 MEZI VČEREJŠKEM A ZÍTŘKEM (1950–1959)	111
4.1 Doba lidové demokracie	111
4.1.1 Proměny krajín a měst III.	112
4.1.2 Právní předpisy a instituce v 50. letech	114
4.2 Úpadek a obrození	123
4.2.1 Tiché období	123
4.2.2 Aktivní brněnský ústav	125
4.2.3 Krajina a sídliště	128
4.2.4 Rady geologa	129
4.2.5 Rajónové a biologické plánování	130
4.2.6 O zdobnictví a zbytečnostech v architektuře	131
4.2.7 Rozkol mezi teorií a praxí	133

4.2.8 Brněnská skupina pokračuje	134
4.2.9 První rajónové studie rekreačních oblastí	136
4.2.10 Krajinní biologové a zahradní architekti	137
4.2.11 Rok 1959	139
4.3 Shrnutí padesátých let	140
5 „ZELENÁ“ ŠEDESÁTÁ (1960–1968)	145
5.1 Doba socialistická	145
5.1.1 Proměny krajin a měst IV.	146
5.1.2 Právní předpisy a instituce v 60. letech	148
5.2 Boom ekologické šetrnosti (?)	157
5.2.1 Biologické a krajinářské plánování	157
5.2.2 Krajinářská architektura	161
5.2.3 Město v zeleni	165
5.2.4 Odkrývání fikových listů	167
5.2.5 Tvorba komplexního životního prostředí	169
5.2.6 Organický region a rekreační krajina	173
5.2.7 Brněnské zónování	178
5.2.8 Systémový přístup	181
5.2.9 Rok 1967	187
Apendix III: Po roce 1968	188
5.3 Shrnutí šedesátých let	189
ZÁVĚR	195
Přístupy, hodnoty a skryté předpoklady	195
Organické modernity	198
Další badatelská témata	201
RESUMÉ / SUMMARY	203
POUŽITÉ ZKRATKY	211

POUŽITÉ ZDROJE	213
PŘÍLOHY	235
Příloha č. 1: Seznam dobových periodik	237
Příloha č. 2: Soupis vybraných ekologicky šetrných projektů, studií a plánů (1909–1969)	239
Příloha č. 3: Medailony vybraných architektů, inženýrů a přírodovědců	243
Ctibor Blattný	243
Gorazd Čelechovský	244
Otokar Fierlinger	247
Bohuslav Fuchs	251
Edvard Galuszka	252
Karel Honzík	254
Emanuel Hruška	255
Jaromír Klika	260
Milan Kodoň	262
Jindřich Krise	263
Ladislav Kubík	265
Otakar Kuča	266
Jindřich Kumpošt	268
Zdeněk Lakomý	270
Rudolf Maximovič	272
Alois Mikuškovice	273
Antonín Pfeffer	275
Silvestr Prát	276
Josef Karel Říha	277
Stanislav Semrád	281
Jaroslav Vaněček	282
Jaroslav Veselý	284
Vladimír Zákřejs	285
Quido Záruba	288
Emil Zimmerler	289
Ladislav Žák	290
JMENNÝ REJSTŘÍK	295

ÚVOD

Hlavním záměrem této knihy, která je upraveným a doplněným vydáním mé disertační práce (Dostálík, 2013c), je přispět k poznání dějin moderního urbanismu a územního plánování. Historie těchto oborů totiž u nás stále není dostatečně reflektována. Specifikem textu je zaměření na organickou modernitu a ekologicky šetrné tendence, které měly s vývojem moderního prostorového plánování úzkou souvislost a přitom zůstávají stále neprobádané.

Dnes se často mluví o ekologických výrobcích, stavbách, ale i ekologickém (zeleném, udržitelném apod.) plánování měst, krajina a regionů. Tato „ekologická šetrnost“, jak jí budeme v textu označovat, má ale poměrně pestré a hluboké kořeny, které jsou jen málo probádány. Proto si myslím, že historický vhled do reflexe ekologické problematiky je aktuální stále (nejen kvůli samotnému poznání, ale také poučení).

„Je užitečné se čas od času zastavit a najít způsob, jak se rozhlédnout a zorientovat. Jednou z cest tu může být retrospektivní pohled na vývoj ekologické problematiky, na názory našich předchůdců. Které z nich mají trvalou platnost? Které byly jen pomíjivým přáním – otcem myšlenky? Jakých chyb se máme vyvarovat? V čem můžeme navázat a kde musíme hledat nové cesty?“ (Librová, 1987: 243)

Moderní urbanismus a územní plánování nejsou pouhou imaginativní prací s prostorem, ale také normativním plánováním společnosti (Vacková, 2010) a v některých případech se blíží utopickým vizím. Urbanisté a územní plánovači se nezaobírají pouze tím, co se děje a co se stane, ale hlavně tím, co by se stát mělo. Co udělat, aby se zlepšila současná situace? To je hlavní urbanistická otázka. Na zodpovězení ale musí mít urbanista představu o tom, co je „lepší“, a tato představa stojí na tom, co urbanista vnímá jako hodnotné. Jsme tedy u etiky, u otázky hodnot, a zároveň u jednoho z projevů vztahování společnosti ke svému prostředí (okolí, přírodě, světu).

Obecným cílem textu je přispět k poznání dějin prostorového plánování a zároveň k poznání dějin idejí. Konkrétním cílem je zmapovat

ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování v letech 1918 až 1968. Text by měl proto přinést, nebo alespoň naznačit odpovědi na následující otázky. První otázkou je: JAK? Jak se projevovaly ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování v letech 1918 až 1968? Kniha je také příspěvkem ke studiu modernit/y, proto druhá otázka zní: Jak se ve vymezeném období projevovala v československém urbanismu a územním plánování organická modernita? Následuje pak otázka: KDO? Kteří autoři¹ byli nositeli ekologicky šetrných tendencí? Kdo psal o šetrnosti k přírodnímu prostředí a kdo projektoval s ohledem k přírodnímu prostředí? Bude nás zajímat také otázka: CO? Jaká řešení autoři navrhovali? Jak podle nich chránit a kultivovat přírodní prostředí? Co se má dělat? A nakonec: PROČ? Jaká měli autoři hodnotová východiska? Jakou pro ně mělo přírodní prostředí hodnotu? Proč přírodní prostředí chránit?

Vymezené období jsem ne zvolil náhodně. Zachycuje totiž počátky českého moderního plánování prostoru po první světové válce, změny a rozvoj prostorových konceptů za krizí hospodářských i politických, přináší vhled do okupační doby, ale i do změn vzešlých z nástupu socialistického systému v plánování a ve výstavbě. Práce chronologicky končí u velkých urbanistických zásahů do krajiny a u teoreticky i prakticky bohatých 60. let. Po roce 1970 přichází další stadium vývoje prostorového plánování, které má již jiné charakteristiky. Letopočty 1918 a 1968 jsem pak zvolil především symbolicky, protože přesné hranice změn tendencí (ekologicky šetrných ani jiných) nelze stanovit určitým ročníkem.

Mým záměrem je především úvodní seznámení s tématem, nastínění hlavních obrysů a představení konkrétních projevů ekologické šetrnosti, resp. ekologicky odpovědného uvažování. V textu pracuji s řadou dříve nezkoumaných textů a projektů, proto ponechávám poměrně velké množství odkazů na primární i sekundární literaturu, na které může navazovat další badatelská práce.

Práce vychází z několikaletého výzkumu dobových odborných i popularizačních periodik, sborníků, knih, učebnic, ročenek, metodik,

---

¹ Autory myslím primárně vystudované architektky, sekundárně další odborníky, kteří buď působili jako urbanisté či územní plánovači, anebo apelovali na ekologickou šetrnost v urbanismu a územním plánování z pozic jiných profesí.

výzkumných zpráv, zákonů a také urbanistických studií a územně plánovacích dokumentací.² V letech 2012 a 2013 jsem tyto zdroje doplnil o konzultace s odborníky, z nichž většina byla odborně činná od padesátých či šedesátých let.³

Přehled a kritiku především českých sekundárních zdrojů ponechávám k nahlédnutí v mé disertační práci (Dostalík, 2013c: 22–25).⁴ Rád bych se ale zastavil u několika zahraničních zdrojů, které si podle mne zaslouží pozornost.

Inspiraci v bádání o dějinách prostorového plánování hledáme především v USA, Velké Británii a Německu. Přidávají se k nim postupně i odborníci z jiných zemí. Textem, který měl výrazný vliv na zaměření této knihy – na fenomén organické modernity –, je disertační práce švédské badatelky Meike Schalk *Imagining the Organic City. Modern Tropes of Organization* (Schalk, 2007). Její práce nabízí velice dobré seznámení s filozofickým pozadím organického plánování měst od konce 19. století do 60. let 20. století. Jiný pohled na zažitě představy o modernistických hnutích a jejich vztah k přírodním prvkům a přírodnímu prostředí nabízí sborník *Biocentrism and Modernism* (Botar – Wünsche, 2011) nebo biografická kniha se zobecňujícími přesahy *When Modern was Green: Life and Work of Landscape Architect Leberecht Migge* (Haney, 2010).

V posledních letech se také v zahraničí prosazuje propojování studia dějin měst a environmentálních dějin (Bernhardt, 2001; Mas-

---

² Základní přehled nabízí kapitola *Použité zdroje a Přílohy č. 1 a č. 2* v závěru této knihy. Ucelený přehled primárních zdrojů je k nahlédnutí v mé disertační práci, zejména v částech *Dobové texty, které obsahují ekologicky šetrné ideje (1908–1972)* a *Další dobové monografie a časopisecké články* (Dostalík, 2013c: 161–186).

³ Konzultanty byli: prof. Ing. arch. Jan Koutný, CSc.; doc. PhDr. Petr Kratochvíl, CSc.; prof. Ing. arch. Mojmír Kyselka, CSc.; Ing. Igor Kyselka, CSc.; prof. Ing. arch. Karel Maier, CSc.; Ing. arch. Vladimír Matoušek, CSc.; Ing. arch. Dušan Riedl, CSc.; prof. Ing. arch. Ivan Ruller; prof. Ing. Josef Říha; DrSc.; Ing. Alois Slepíčka, DrSc.

⁴ Rád bych jen stručně upozornil na několik důležitých knih z posledních let, které jsem nemohl v disertaci zmínit. Velkým souhrnným dílem a završením několik desítek let trvajících historických prací Jiřího Hružy je kniha *Svět měst*, která vyšla po autorově smrti (Hružá, 2014; o knize: Dostalík, 2014). Aktualizace se dočkala monografie Ladislava Žáka (Dvořáková, 2013), vyšly paměti Emila Zimmlera (Zimmler et al., 2013) a organičnosti i ekologické šetrnosti se dotýká rovněž kniha *Za krásnější svět: tradicionalismus v architektuře 20. a 21. století* (Horáček, 2013).

sard-Guilbaud – Thorsheim, 2007; Light, 2009: 161–171; Mauch, 2013). Stále větší pozornost je věnována i studiu dějin městské zeleně a „ozeleňování“ měst (Clark, 2006; Brantz – Dümpelmann, 2011; u nás Kupka, 2006).

Zájem zahraničních badatelů ale v několika posledních letech vzrostl i o dějiny architektury, urbanismu a plánování v zemích bývalého východního bloku (Wakeman, 2014: 156). Tématu *socialistické modernity* v československé architektuře a urbanismu se dlouhodoběji věnuje například studentka Kennetha Framptona Kimberly E. Zarecor (anglicky 2011, česky 2015).

Zmíněným i dalším tematům z oblasti historie měst, urbanismu, prostorového plánování se věnuje hned několik odborných mezinárodních časopisů. Mezi nejvýznamnější patří *Architektúra a urbanizmus*, *Planning Perspectives*, *Journal of Planning History* nebo *Journal of Urban History*. Z naznačeného je zřejmé, že se v zahraničí už řadu let objevují nová témata, na která se snaží navázat i tato práce.

Základní struktura této knihy zůstala stejná jako u disertační práce. První kapitolu věnuji seznámení se základními pojmy a koncepty jako je *organická modernita* nebo *ekologická šetrnost*. Potom přichází na řadu kapitoly, které jsem rozdělil chronologicky podle charakteristických období: 1918–1938; 1939–1949; 1950–59; 1960–1968. Text obsahuje také tři appendixy, které doplňují probíraná témata.

Každou z následujících čtyř kapitol uvádím základním připomenutím dobových souvislostí a také změn, které probíhaly v krajině i ve městech. Následuje představení nejdůležitějších institucí a klíčových právních předpisů, které měly bezprostřední vlivy na dobové ekologicky šetrné tendence. Nejrozsáhlejší část věnuji vlastním ekologicky šetrným tendencím, které popisují většinou chronologicky s přihlédnutím ke kontinuitě témat či idejí jednotlivých autorů. Kvůli autentičnosti jejich výpovědí dávám v textu větší prostor přímým citacím. Každá kapitola je zakončena shrnutím.

Závěrečná pasáž je především zamýšlením nad hodnotami, které stály za snahami chránit a kultivovat přírodní prostředí, a nad *organickou modernitou*, resp. *organickými modernitami*. Závěr také představuje několik dalších badatelských témat, která se touto knihou otevírají. Velice důležitou součástí knihy jsou přílohy, které doplňují vlastní text o: seznam dobových periodik; soupis vybraných ekologicky še-

trných projektů, studií a plánů (z let 1909–1969); a medailony vybraných osobností.

Knižní forma si vyžádala několik úprav. Oproti disertační práci jsem zkrátil rozsáhlou úvodní část, vynechal některé popisné detaily a dvě rozsáhlé přílohy (*Dokumenty a rezoluce (1924–1967)* a *Tabulku s nejdůležitějšími milníky, 1909–1972*). Obsáhlou přílohu *Dobové texty, které obsahují ekologicky šetrné ideje (1908–1972)* jsem zkrátil a přepracoval do *Seznamu použitých primárních a sekundárních zdrojů*. V textu jsem naopak některá témata rozvedl (především zahraniční dobové trendy), aktualizoval jsem některé informace a doplnil nejnovější sekundární literaturu. Nejvýraznějším obohacením, které se projevilo i v názvu knihy, je však zaměření na fenomén *organické modernity*.

1 K POJMOSLOVÍ KNIHY

Organická modernita

Hlavní název této knihy nevznikl náhle, ale vynořil se až ke konci sepisování disertační práce, proto se v jejím původním názvu neobjevil. Souhrnným označením *organická modernita* totiž můžeme velice dobře označit některé rysy doby a zároveň i ekologicky šetrné tendence, které nás zajímají. Slova *organický* i *modernita* mají ale řadu významů a souvislostí, proto si nejprve obě slova vymežíme.

Kořenem slova *organický* je organ – *orgán*, tedy funkčně a fyzicky ohraničená část určitého celku. Slovo *orgán* bylo do češtiny přeneseno z německého *Organ* (stejněho významu) z pozdně latinského *organum* (nástroj, smyslové ústrojí, orgán), které byl odvozeno z řec. *órganon* (nástroj, nářadí, dílo) od *érgon* (dílo, práce) (Rejzek, 2001: 431). Vychozím pro tuto práci je však význam, který poprvé prosazoval pravděpodobně již Aristoteles. Ten chápal orgán především jako nástroj (*órganon*) vyššího celku. Logiku považoval za nástroj a nutnou součást vědeckého poznání. Podobně orgány lidského těla pro něj byly nezbytnými nástroji a součástmi lidského organismu (Dostalík, 2007: 9).

Orgán je tedy část celku a zároveň i nástroj, který celku slouží. To je velice důležité pro pochopení *organické modernity*, u které můžeme za vyšší celek (organismus) považovat svět, přírodu, lidskou společnost (lidstvo, stát, národ, komunitu,...). Nižšími jednotkami (orgány) takového superorganismu mohou být krajina, region, město, architektura, člověk. Tyto nižší jednotky pak lze dále považovat za samostatné organismy s vlastními orgány. Vzniká tak *organická hierarchie*, mezi jejíž hlavní rysy patří *strukturovanost*, *provázanost*, *závislost*, *účelnost* a často bývá doplněna i *přirozenost* a *živost*.⁵

---

⁵ Na první čtyři rysy poukazují některá odvozená slova: *organizovat* – sdružit, sdružovat určitým řádem za jistým účelem; účelně pořádat, připravit, účelně uspořádat k plnění určitých funkcí; a *organizace* – sdružení osob; účelné uspořádání, správa, organizování; způsob uspořádání.

S přirozeností a živostí se pojí: *organismus* – ústrojí, ústrojenství; živá bytost, jedinec; celek uspořádaně a účelně složený a uzpůsobený k určitým funkcím (Kraus et al., 2005: 576).

Podle encyklopedického hesla pak adjektivum *organický* může znamenat: a) ústrojný, jsoucí živočišného, nebo rostlinného původu, živý; b) související s orgánem, organismem; c) tvořící složku struktury celku, účelně uspořádaný, vzájemně se doplňující, přirozeně z něčeho vyplývající, vhodně, ústrojně, přiměřeně použitý (Kraus et al., 2005: 577). Posledně jmenované vychází z antického chápání, a právě tímto způsobem jej budeme nahlížet i my.

Různé organické směry a hnutí pak často vycházejí z klasické aristotelovské úvahy, že *hodnota celku je vyšší, než je součet hodnot jeho částí*. Typickým příkladem je živý organismus, který má specifické schopnosti vyplývající ze společné činnosti jeho orgánů. Navíc pokud bychom měli k dispozici všechny části organismu a dokonale je složili a propojili, život (tedy základní a mystickou přidanou hodnotu) nevytvoříme. Podobně byl u některých organických směrů vnímán i člověk a jeho vztah ke společnosti. I když má člověk svou vlastní hodnotu, společnost má hodnotu vyšší než je součet hodnot lidí a má také specifické vlastnosti, které jednotliví lidé nemají.⁶

Slovem *modernita* bývá nejčastěji označováno historické období od 19. století, kdy začalo docházet k výrazným změnám v evropské společnosti zejména v důsledku průmyslové revoluce. Konec modernity, nebo alespoň její první fáze, lze umístit do 60. let 20. století, kdy na západě začínají projevy nového období, někdy označovaného jako posmodern(it)a, jindy jako další fáze modernity. *Modernitou* bude pro tento text nekomplikovaně a obecně to, čím je moderní doba charakteristická. Z dlouhé řady definic, klasifikací a dělení modernit/y jsou pro následující text důležité práce Ulricha Becka (Beck, 1986; česky 2004), Anthonyho Giddense (Giddens, 1990; česky 1998) a jejich komentátora Jana Kellera (Keller, 2007).

Ulrich Beck přišel v 80. letech 20. století s teorií reflexivní modernity,⁷ která mu pomohla odlišit dvě vývojové fáze modernity. *Reflexivní modernitou* je podle Becka sebekritická modernita, která zpochybňuje sama sebe. Kořeny toho zpochybňování stojí v základním moderním

---

⁶ Podrobněji v disertační práci *Imagining the Organic City: Modern Tropes of Organization* (Schalk, 2007).

⁷ Častěji *reflexivní modernizace*. Rozlišení mezi modernitou a modernizací nechám nyní stranou, pro zájemce doporučuji knihu *Teorie modernizace* (Keller, 2007).

a modernistickém přístupu ke světu, který kritizuje a vyhraňuje se vůči předešlému (typicky vůči tradici). A tak podobně jako se starší fáze modernity (jednoduchá, průmyslová, první) vyhraňovala od 19. století vůči tradici, tak se nová fáze modernity (reflexivní, druhá) vymezuje v 2. polovině 20. století vůči modernitě starší.

Kvůli časovému vymezení je pro nás *jednoduchá modernita* klíčová. Adjektivum jednoduchá získala proto, že se snažila dávat jednoduché a jednoznačné odpovědi. Ovšem při pohledu do historie 1. poloviny 20. století můžeme nalézt řadu příkladů, které tento pohled narušují. Tyto nejednoznačnosti se vynořují například v dobových úvahách o vztahu člověka k přírodě, nebo vztahu k tradici, který nebyl pouze odmítavý. Abychom mohli lépe zachytit i tyto nejednoznačnosti, využijeme proto termín *organická modernita*.

Organická modernita je zvláštní forma modernity, která se velice podobá jednoduché modernitě. Ovšem v některých rysech je jiná. Především je *složitá*. Nevyhraňuje se tolik vůči tradici, není tolik průmyslová, pragmatická, přesto uznává pokrok, jejím cílem je rozvoj společnosti a hlavním nástrojem racionalita. Má ale zájem o přírodní prostředí a organismy a rozum se často snaží spojit s citem. Zajímavé na organické modernitě je i to, že reflektuje některé své aspekty. Snaží se zmírnit dopady technologického pokroku, reflektuje ekologické problémy, uvědomuje si organickou provázanost světa a procesů v něm. Uvědomuje si organický vztah částí k sobě navzájem i k celku, který má pro ní přidanou hodnotu. Organická modernita v různých formách klade důraz na strukturovanost, provázanost, závislost, účelnost, přirozenost a živost.

Tento koncept *organické modernity* nám pomůže sledovat zejména vývoj moderního prostorového plánování, které bylo (a stále je) bytostně spjato s *organičností*.⁸ Zaměřuje se totiž na hodnotu celku, upřednostňuje veřejný zájem oproti zájmům jedinců. Modifikujeme-li výše zmíněnou definici organického, pak můžeme uvést, že: *prostorové plánování se snaží sloužit celku, účelně uspořádávat, vzájemně doplňovat, pracovat vhodně, ústrojně a přiměřeně*. Navíc platí, že:

---

⁸ V antickém slova smyslu. Konkrétní projevy různých *organických urbanismů* (např. E. Saarinen, A. Aalto, F. L. Wright, R. Neutra, H. B. Reichow, E. Hruška, F. Fuchs) v tuto chvíli necháme stranou.

„Základem veškeré urbanistické činnosti byla [a často stále je] víra, že společnou koordinovanou akcí je možno změnit kvalitu prostředí k lepšímu, a tím zlepšit kvalitu života.“ (Maier in Kováč – Komrska, 2000: 41).

Ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování (1918–1968)

Slovo *ekologické* (příp. ekologicky šetrné) je odvozeno od ekologie jako přírodní vědy, která (zjednodušeně) studuje vztahy mezi organismy a mezi organismy a jejich prostředím. Adjektivum ekologický se tedy původně vázalo k této vědní disciplíně. V obecné řeči je ale *ekologické* chápáno častěji jako „pozitivní vůči životnímu prostředí“, což však přináší několik nesnází. Co je to pozitivní? Pro koho pozitivní? Co je to životní prostředí? Životní prostředí koho? (Maceková, 2013: 24–25). Navíc se s tímto slovem pojí řada emocí a konotací. Petr Suske (2008: 12) uvedl, že pojem *ekologický* lze chápat jako optimalizující vztah mezi organismem a prostředím či jako optimalizující vztah mezi umělým a přírodním prostředím. Taková optimalizace ovšem patří vůbec k prazákladům plánování prostředí člověka. Proto, abych odlišil ekologické (jako týkající se ekologie), ekologické (jako pouze pozitivní vůči životnímu prostředí) a ekologické (jako optimalizující), připojil jsem slovo *šetrné*. Tím jsem se pokusil akcentovat vnímavý vztah k přírodnímu prostředí, uvědomování si širších příčinných souvislostí a také aktivní přístup k nápravě.⁹

Za *ekologicky šetrné tendence* pak v této knize považuji takové myšlenky, plány, projekty, koncepce a vize, které kriticky hodnotí nepříznivé zásahy člověka do přírodního prostředí¹⁰ a zároveň předkládají

⁹ Pokusil jsem se tím eliminovat protimluv, který přirozeně slovo „ekologický“ ve spojení s architekturou, urbanismem i územním plánováním vyvolává. Téměř každý architektův zásah do krajiny je v důsledku proti-ekologický. Ovšem tato práce nehodnotí „dopady na životní prostředí“, ale snaží se sledovat vývoj idejí, které za ekologicky šetrné označit jistě lze.

¹⁰ Přírodní prostředí (*natural environment*) je v tomto textu vnímáno jako prostředí původní, přírodě blízké, člověkem kultivované i devastované. Do částečného protikladu lze postavit umělé, stavěné prostředí (*built environment*), na kterém mají velkou zásluhu právě architekti. S prorůstáním stavěného prostředí do přírodního a naopak přiváděním a ponecháváním přírodního prostředí ve stavěném

v rámci urbanismu a územního plánování konkrétní návrhy nápravy, ochrany a kultivace. Dnes bychom řekli, že jsou výsledkem ekologicky zodpovědného uvažování.

Od 19. století se ve společnosti ztrácely tradiční základní životní jistoty. Ztrácel se pocit *ontologického bezpečí*, který člověku zajišťovala tradiční společnost (Giddens, 1998: 85). Jednou z cest, jak tuto nejistotu odstranit, bylo a je *plánování*. Plánování připravuje na věci budoucí, plánování se snaží předvídat, omezit nepředvídané, zajišťuje jistotu. Plánování je také činnost, která vytvořením po sobě jdoucích kroků vede k dosažení určitého cíle (Hall – Tewdwr-Jones, 2011: 1). Klíčové jsou přitom otázky: Jakého cíle dosáhnout a proč? Význam těchto otázek vzrostl zejména s nástupem socialistického režimu. Plánováním se mělo (a dodnes má) zabezpečit vytváření kvalitní sociální i fyzické reality.

Pojmy urbanismus a územní plánování¹¹ jsem vybral pro jejich nejčastější užívání v českém jazyce (od konce 40. let 20. století). Slovo *urbanismus* je používáno jako nejobecnější vyjádření pro soubor pracovních metod a postupů sloužících k záměrnému formování lidského osídlení a zejména měst. Přitom si zachovává i kulturní a výtvarná hlediska, na rozdíl od pojmu *územní plánování*, který je spojován spíše s technickými a ekonomickými stránkami tvorby sídel (Hrůza, 1977: 266). Urbanismus se přitom u nás etabloval ve 20. a 30. letech z oboru stavba měst (*Städtebau*), kdežto územní plánování oficiálně vzniklo až v roce 1949 s novým zákonem a předcházely mu pokusy plánovat širší okolí měst i celé kraje pod jinými názvy jako krajinné plánování, regionální plánování, prostorové plánování nebo i hospodářské plánování. Dnes je územní plánování chápáno obecně jako „...*činnost rozvíjející*

---

se tyto hranice stírají. Do přírodního prostředí zahrnují i přírodní prvky, jako jsou fauna, flóra, půda, vodstvo, ovzduší atp.

¹¹ Problém s vymezením těchto pojmů se objevuje například při srovnání se zahraničím. „Urbanismus“ je rovnocenný spíše anglickému „city planning“ nebo „urban design“, kdežto „územní plánování“ se dnes nejčastěji překládá jako „urban and regional planning“. Oficiální překlad současného stavebního zákona do angličtiny ale používá starší sousloví „town and country planning“. Jindy zase bývá kladen důraz na další aspekty územního plánování, například na fyzický – „physical planning“, územní – „territorial planning“, anebo na využití území – „land use planning“. Přírodovědci a zemědělství inženýři se zase věnují blízkým disciplínám krajinného plánování „landscape planning“ nebo obecnějšímu environmentálnímu plánování „environmental planning“.

městské a venkovské prostředí s ohledem na zájmy společnosti jako celku, potřeby sídel a regionů jako základních prostorových jednotek a s důrazem na dlouhodobé procesy v území“ (AUÚP, 2006).

Pro *prostorové plánování*, které v textu často používám jako zastřešující pojem pro urbanismus a územní plánování, je typické, že se snaží dosáhnout často více *protichůdných cílů* zároveň a přitom je *mnohorozměrné* (Hall – Tewdwr-Jones, 2011: 1–8). Právě tím se odlišuje od jiných oborů, které se snaží také prostorově plánovat, avšak mají výrazně jednorozměrné a jen výjimečně konfliktní dílčí cíle v rámci hlavního cíle vymezeného oborem (například lesní, zemědělské, vodohospodářské a dopravní inženýrství).¹²

Presné hranice mezi urbanismem a územním plánováním neexistují. Podobně tomu tak je i s dalšími obory, které se prostorového plánování bezprostředně dotýkají. Je to například samotná architektura, která umísťuje stavby do prostředí, ale také parková a krajinářská (krajinná) architektura a krajinné plánování, které jsou sice doménou zahradníků, zahradních architektů, krajinných inženýrů a krajinných ekologů vystudovaných na přírodovědných a zemědělských školách, ale tyto obory se přirozeně s urbanismem a územním plánováním prolínají. Blízkými obory jsou také ekonomické a regionální plánování, do kterých architekti zejména od 20. do 40. let aktivně promlouvali a později se museli hospodářskými a oblastními plány řídit.

V textu sleduji ekologicky šetrné tendence u českých i slovenských autorů, kteří pracovali v československých ústavech, podnicích, úřadech, školách a akademiích. Před druhou světovou válkou se ale teoretické úvahy o stavbě měst, urbanismu a plánování širšího území na Slovensku příliš neobjevovaly. Urbanismus jako obor se zde začal utvářet, praktikovat i reflektovat až po druhé světové válce. Nositeli pak byli často čeští a slovenští architekti a urbanisté, kteří studovali v Praze či v Brně. Oddělit české od slovenského tedy není po roce 1945 ani úplně možné. Musím ale přiznat, že situaci na Slovensku jsem věnoval menší pozornost také z důvodu horší dostupnosti slovenských dobových dokumentů.

---

¹² Právě zohledňování více pohledů a uvědomění si více konfliktních cílů s přidáním dlouhodobým aspektem odlišovalo některé inženýry první poloviny dvacátého století od těch, kteří zůstávali „uvnitř“ svých profesí. Tito inženýři „s nadhledem“ se stali inženýry-urbanisty.

2 MEZI MĚSTEM A KRAJINOU (1918–1938)

„Hory a kopce prorovány jsou bezcitně železničními tunely, na skalách, z nichž lakota lidská rve kámen až do jich sesutí, zejí otevřené rány, krásné lesy jsou neekonomicky káceny, drancovány, mnohé pro hamižnost majitele celé smeteny s povrchu země, tak že krajina ztratila svůj ráz [...], řekám vzata jich křivolaká linie a tím jejich přirozený půvab a učiněny z nich nudné kanály, na jichž pobřeží namnoze ani stromům nepopřáno místo [...], ta milá údolíčka česká [...], jsou obdařena budovami továrními, z nichž nahoru čadí komín, aby zkazil nám jasný, čistý vzduch a dolů vytékají smrduté výkaly, aby znečistily vlny našich řek a říček a vzaly život rybám.“ (Felix, 1910–11: 700).

„V době mezi dvěma válkami se odklání urbanistické plánování měst od pouhého organisování hmot a technických zásahů a orientuje se čím dále, tím jasněji k člověku a jeho činnosti, k životu a životnímu prostředí. Tím se neobyčejně rozšiřuje sféra plánování přes původní, více méně náhodně vymezené hranice osídlení a zmocňuje se konečně celých území, jež se snaží uspořádat nikoliv pouze technicky a prostorově, nýbrž i časově podle společenských a přírodních řádů.“ (Mikuškovice: předmluva in Klika, 1948a: 5).

2.1 Doba meziválečná

Období tzv. první republiky (od vzniku státu do podepsání mnichovské dohody) bylo dobou pestrou nejen hospodářsky, umělecky, ideologicky, technologicky, ale také demograficky, etnicky a politicky. Vytvořen byl stát Čechů a Slováků (ale už ne dalších národností), gradovalo napětí mezi česky a německy mluvícím obyvatelstvem, ale také mezi slovenskou většinou a maďarskou menšinou. Přitom probíhal rychlý demografický růst, rozvíjel se průmysl a obchod, docházelo k rychlému přílivu venkovského obyvatelstva do velkých měst, byl neustálý nedostatek bytů atp.

Jedním z nejvýznamnějších hybatelů doby ale byly ekonomické procesy. Menší poválečnou hospodářskou krizi vystřídala mezi lety

1925 a 1929 výrazná konjunktura, stavební boom, celkově pozitivní nálada. Tu ale rychle zchladila velká hospodářská krize, která do Československa dorazila ke konci roku 1930. Počet nezaměstnaných se během tří let více než zdesetinásobil, přičemž na úroveň roku 1930 se nezaměstnanost dostala až v roce 1938 (Rákosník, 2008: 275). Viditelná byla zejména stavební krize, která byla součástí velké hospodářské krize a při které se téměř zastavil stavební ruch. S tím souviselo i vyvrcholení bytové krize, kterou nepodněcoval pouze příliv venkovánů do měst, zastavené stavební práce, ale také velice nízké příjmy pracujících (Hruška, 1931–32: 56). Pomalu ustupující hospodářskou krizi nahrazovaly krize politické a společenské, které vyústily v zábor československého pohraničí a následné vypuknutí druhé světové války. Všechny tyto události měly bezprostřední vliv na teorii i praxi plánování měst a jejich okolí.

2.1.1 Proměny krajiny a měst I.

Mezi lety 1918 až 1938 ještě v krajině neprobíhaly podstatné změny. Lesní, zemědělské a vodní hospodaření se jen pomalu modernizovalo, a tak nejvýraznějším trendem byl růst zastavěného prostředí (rozpínání měst, vesnic, průmyslových komplexů a objektů a vedení technické infrastruktury). V roce 1900 totiž tvořila zemědělská půda v českých zemích 67,5 % a lesní půda 28,6 % státního území, kdežto v roce 1937 byl podíl zemědělské půdy výrazně menší (63,2 %), lesní půdy naopak přibýlo (29,8%)¹³ (Lipský, 1999: 13; ČSÚ).

Po vzniku Československa se stala jedním z nejožehavějších témat doprava. Základní severojižní rozvojová osa z dob mocnářství se musela změnit na západovýchodní. Byla proto budována nová železniční spojení ve vnitrozemí, postupně ale rostl význam automobilismu, a budovala se i západovýchodně orientovaná silniční síť. Velice rychle se rozvíjel průmysl, který bez větších překážek čerpal neobnovitelné zdroje surovin (Löw – Míchal, 2003: 448).

Pro krajinu bylo nešetrné především nesouvislé rozšiřování periferií – výstavba továrních objektů, nádraží, skladů, nouzových kolonií pro

¹³ Tyto trendy pokračují dodnes, zemědělská půda zabírala v roce 2013 přibližně 53,5 % a lesní půda 33,8 % státního území (MŽP – CENIA, 2014: 202 a 230; vlastní výpočet).

dělníky atp. S rozvojem automobilové dopravy pak rostly i předměstské vilové čtvrtě a v rekreačních oblastech víkendové domy a chaty. Nejkoncentrovaněji se tyto trendy projevovaly v hlavním městě a jeho zázemí.¹⁴ Od konce 19. století vzrostl také počet a objem přehradních nádrží. Největší přehradou před druhou světovou válkou byla Vranovská vodní nádrž. V tomto období ale vodní nádrže ještě neměly výraznější vliv na fungování ani vzhled krajiny (Horký, 1984: 55).

Po první etapě urbanistických úprav a regulací českých a moravských obcí, která proběhla od 80. let 19. století do první světové války, přišla po roce 1918 druhá velká etapa. Regulační a upravovací plány větších měst se soustředily především na nové obytné, hygienicky nezávadné objekty a čtvrtě s dostatečnou technickou infrastrukturou (vodovod, kanalizace a stále důležitější doprava). Obytné čtvrti pak nabývaly různé formy, od levných a prostých činžovních kolonií přes skromné zahradní okrsky až k honosným vilovým zahradním čtvrtím.

Ve dvacátých a částečně i třicátých letech 20. století měl urbanistický vývoj v českých městech několik forem (Švácha, 1985: 165–171). Často se pokračovalo ve výstavbě uzavřených obytných (nájemních) bloků. Na tento proud navazoval modernější reprezentativní urbanismus inspirovaný školou Otto Wagnera (např. pražské Dejvice od Antonína Engela, 1921–1924).

Další častou formou byly nové zahradní čtvrtě, tedy urbanismus okrajových částí měst prosazující klid a soukromí. Inspirace pocházely z Anglie a přeneseně i z Německa. Byly stavěny jak pro majetnější vrstvy (od roku 1919 pražská Ořechovka nebo od roku 1924 stavěný Spořilov), tak i pro ty méně majetné (např. dělnické a zaměstnanecké zahradní kolonie od Jana Kotěry v Lounech, od 1909, nebo od F. A. Libry v Mostě, 1924–25). Spojení myšlenek zahradního města s moderními architektonickými trendy představovala vzorová sídliště Nový dům v Brně (1927–28) nebo sídliště Baba v Praze (1928–32).

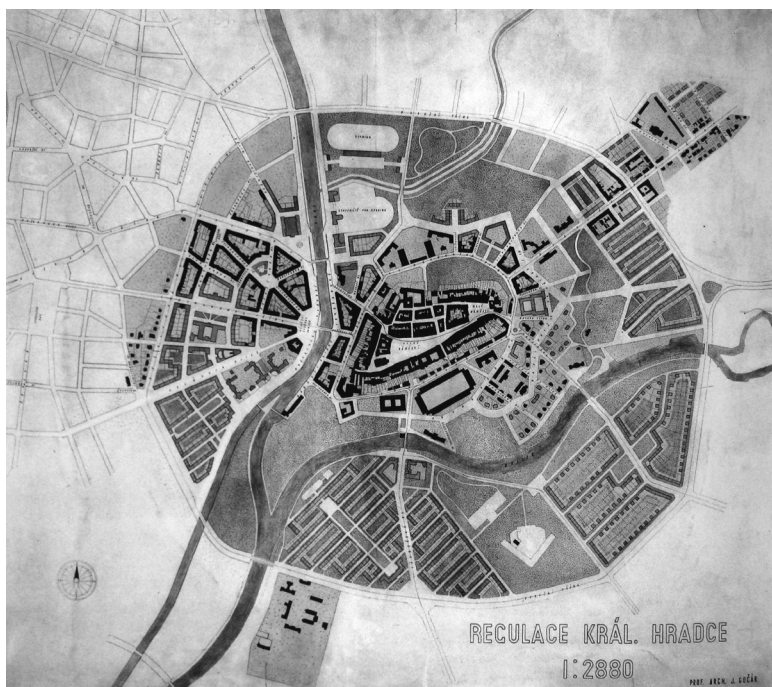
Jinou cestou se vydal počínající moderní urbanismus, který otevíral dříve uzavřené bloky nájemních domů. Inspirací mu bylo především hnutí za reformu bydlení z Anglie, Holandska a Německa. Výstavba

¹⁴ Pro ilustraci, počet domů Velké Prahy se mezi lety 1921 a 1940 více než zdvojnásobil z 19 044 na 40 462 a počet obyvatel se ve stejném období zvýšil z 676 657 na 1 021 750 (Kupka, 2009: 40).

rozsáhlých otevřených obytných bloků, které měly zajistit dostatečné provětrávání vnitřních dvorů a oslunění místností, a funkcionalistické hledání jednoduchého, účelného a hlavně levného bydlení, byly časté zejména ve velkých městech. Autory těchto obytných celků byli například architekti František Kavalír, Josef Chochol, František A. Libra, Josef Polášek či Jindřich Kumpošt.

Nejrozsáhlejší výstavbou navazující na koncept zahradního města, i když výrazně ovlivněnou ekonomičností purismu, byly kolonie domků pro zaměstnance firmy Baťa ve Zlíně (F. L. Gahura, 20. a 30. léta). Urbanismus zejména průmyslových a administrativních částí města byl ovlivněn ve 30. letech především Miljutinovým konceptem pásového města a některými funkcionalistickými poučkami.

Zvláštním a jedinečným případem bylo město Hradec Králové, pro které zpracovával mezi lety 1925 a 1928 regulační plány a urbanistické studie **Josef Gočár** [obr. č. 1]. Architekt v plánech představil

Obr. č. 1: J. Gočár: Regulační plán Hradce Králové (1928) (Potůček, 2009: 54)

radiálně okružní systém, ve kterém zelené pásy a klíny hrály hlavní kompoziční roli. Zůstaly tak zachovány esteticky hodnotné přírodní partie města a navíc byl vytvořen izolační prostor a vzduchový rezervoár (Potůček, 2010: 92). Hradec Králové se tak stal v Československu nejlepší a nejdotaženější aplikací často citované, ale málokdy aplikované Hénardovy teorie zelených prstenců (1903–08) a teorie zelených klínů (Eberstadt – Möhring – Petersen, 1910).

Druhá polovina 20. let byla ve znamení hospodářské a tedy i stavební konjunktury, byl dostatek finančních prostředků pro výstavbu a také na urbanistické soutěže i regulační plány. Přesto realizace dle výsledků urbanistických soutěží nebo regulačních plánů byly spíše výjimkou. Konec tomuto období přinesla hospodářská krize, kdy byla výstavba nových urbanistických celků výrazně omezena a začala se znovu rozvíjet až nedlouho před druhou světovou válkou.

Upravené přírodní prostředí ve městech bylo již od konce 19. století jedním z důležitých cílů městského plánování. K zachování, obnově i zakládání nových přírodních ploch byli povoláváni školení zahradníci (postupně nazývaní zahradní architekti) i lesníci (lesní inženýři). Zeleň se stala součástí plánů i realizací nově zakládaných čtvrtí.

Ve městech se především udržovaly stávající veřejné parky a sady a postupně se otevíraly nové parky a některé soukromé zahrady. Součástí sítě veřejné zeleně byly i parkově upravované hřbitovy. Důležitou roli sehrál vzor anglického domu v zahradě, zahradních čtvrtí a měst, které vznikaly v Anglii a v Německu (např. Letchworth, Welwyn, nebo Hellerau u Drážďan). I u nás se stavěly nové čtvrtě s velkým podílem zeleně v soukromých zahradách a zvyšoval se také zájem o veřejné prostory měst a obcí. Na obnově, údržbě i návrzích nových městských, lázeňských, zámeckých parků i soukromých zahrad pracovali výrazní zahradní specialisté (např. Leopold Batěk, František Josef Thomayer či Josef Kumpán).

Ve 20. letech 20. století začíná v českých zemích výstavba chat ve volné krajině. Nejdříve se jednalo o okrajovou záležitost a chaty měly často formu srubů a jednoduchých stavení. Postupně se ale fenomén „úniku do přírody“ šířil, chaty začaly plnit funkci „druhého bydlení“ a stávaly se masovou záležitostí. Před druhou světovou válkou je ale výstavba ještě omezená na zázemí největších měst.

2.1.2 *Institute ve 20. a 30. letech*

Pro rozvoj moderního urbanismu a potažmo i územního plánování měla základní význam vysokoškolská výuka budoucích architektů. Právě zde se formovalo jejich budoucí směřování, a to především s rozvojem výuky urbanismu, respektive nauky o stavbě měst. Velice důležité bylo složení učitelského sboru a sledování zahraničních vzorů. Pro téma této knihy je také velice důležitý fakt, že někteří profesori zdůrazňovali ve svých přednáškách význam přírodního prostředí a nutnost jeho kultivace a ochrany.

Starší ročníky architektů studovaly ještě v dobách Rakouska-Uherska, kdy na některých školách vznikaly první semináře věnované urbanistickým problémům. Stavbě měst se začali podrobněji věnovat (zejména v souvislosti s asanací Prahy) někteří profesori na české technice (Josef Schulz, Antonín Balšánek nebo Jan Koula).¹⁵ Pro české prostředí byly významnými školícími středisky vídeňská technika nebo vídeňská akademie výtvarných umění v čele s Otto Wagnerem. Starší architekti a inženýři, kteří přicházeli s prvními ekologicky šetrnými přístupy, nejčastěji studovali právě ve Vídni (např. Antonín Engel a Jindřich Kumpošt na Akademie der bildenden Künste nebo Otokar Fierlinger na Wiener Technische Hochschule) a samozřejmě v Praze (např. Vladimír Zákrejs a Antonín Engel na Pražském polytechnickém ústavu či Josef Karel Říha na Akademii výtvarných umění).

Po osamostatnění Československé republiky byl v roce 1920 Pražský polytechnický ústav přejmenován na **České vysoké učení technické (ČVUT)**. **Vysoká škola architektury a pozemního stavitelství** pak byla jednou ze sedmi vysokých škol (fakult) ČVUT. Jejím prvním děkanem byl Antonín Balšánek, který českou techniku vedl již od roku 1911. Právě on v roce 1918 zavedl předmět Stavba měst I. a II. (Jeništová, 2012: 96). V roce 1922 se vedení školy ujal Antonín Engel, který v roce 1925 založil první samostatný Ústav stavby měst. Díky tomu, že Antonín Engel byl členem Státní regulační komise pro Prahu a zároveň aktivním architektem-urbanistou, mohl dobře propojovat teoretické otázky s každodenními plánovacími úkoly. V roce 1938 se

---

¹⁵ Prvním profesorem, který zavedl výuku stavby měst, byl zřejmě Antonín Balšánek (Vaněček, 1929: 600).

stal vedoucím Ústavu stavby měst Alois Mikuškovice, bývalý Engelův asistent, který se zasloužil o další rozšíření urbanistických předmětů. Významnou postavou byl také stavební rada hlavního města Prahy Jaroslav Vaněček, který na ústavu přednášel od roku 1927. Antonín Engel, Alois Mikuškovice a Jaroslav Vaněček měli svou přednáškovou, publikační i projekční činnost ve 2. polovině dvacátých let a v 1. polovině let třicátých zřejmě největší vliv na rozvoj urbanismu jako studijního oboru i praktikované disciplíny. Mezi absolventy Vysoké školy architektury a pozemního stavitelství, kteří nás dále budou zajímat, patřil například Emanuel Hruška, Karel Honzík, Stanislav Semrád nebo Jindřich Krise.

K rozvoji studia urbanismu přispěla také **Škola architektury na AVU**. Základy položil Jan Kotěra, který vedl školu v letech 1910–1923, a o zavedení urbanismu do výukových programů se zasloužil jeho nástupce Josef Gočár. Ten vedl školu od roku 1924 do druhé světové války a svou projekční činností navíc přispěl k rozvoji hned několika měst (Hradce Králové na prvním místě). Přednášky Josefa Gočára doplňoval v letech 1930–1937 Otokar Fierlinger, který rozšířil výuku o předmět Výstavba měst. Absolventy školy byli například Bohuslav Fuchs, Ladislav Žák a Emanuel Hruška, který dříve absolvoval i ČVUT.

V letech 1919–1920 vznikl obor architektury a pozemního stavitelství také na **České vysoké škole technické (ČVŠT)** v Brně. Hlavní postavou meziválečného období byl Adolf Liebscher. Právě on se v počátcích nejvíce zasloužil o prosazení výuky urbanistických předmětů (Liebscher, 1936). V letech 1919–1924 na škole vyučoval také z Prahy dojíždějící Vladimír Zákrejs, mezi roky 1925 a 1939 Jiří Kroha. Ve 30. letech mimoto přednášel pro zeměměřiče Stavbu měst i Josef Peňáz. Předměty Adolfa Liebschera a Jiřího Krohy absolvovali například Josef Kranz, Mojmir Kyselka, Otokar Oplatek, Josef Ježek nebo Bedřich Rozehnal. Po první světové válce se vyučoval urbanismus v Brně také na **německé technice** (Deutsche Technische Hochschule). Zasloužil se o to aktivní architekt Ferdinand Hrach, který od roku 1919 věnoval své přednášky také stavbě měst (Städtebau).

Důležitou událostí pro český urbanismus byl vznik Velké Prahy (1. 1. 1922), která se tak stala šestým největším městem Evropy (Novák, 2012: 4). S rozhodnutím o vzniku Velké Prahy byla v roce 1920 usta-

novena také **Státní regulační komise pro hlavní město Prahu a okolí**, která měla vytvořit regulační a zastavovací plán zaručující jednotný stavební rozvoj města.¹⁶ Pravomoc komise se ale mimo území Velké Prahy vztahovala i na dalších 78 obcí v jejím zájmovém území. Činnost komise tak lze považovat za první snahu o regionální plánování pražské aglomerace. Komise také řídila vypisování velkých urbanistických soutěží na jednotlivé městské sektory, organizovala zpracování regulačního plánu a ovlivňovala výstavbu dopravním plánem i funkčním určením ploch, stanovením uličních čar, uliční sítě a výšky zastavění. Ovlivňování vlastní architektury pak náleželo pražskému magistrátu (Hrůza, 2011: 143; Kupka, 2009: 38). Přesto komise nebyla zcela úspěšná a nenaplnila očekávání. Regulační plán sice vznikl, ale měl řadu nedostatků a nebyl nikdy schválen. Jednotného stavebního vývoje města se dosáhnout nepodařilo, boj se spekulanty a hygienicky závadnými čtvrtěmi komise nevyhrála.

Další významnou prvorepublikovou institucí byla **Masarykova akademie práce (MAP)**, která navazovala na předválečnou Technicko-hospodářskou jednotu. MAP byla vědecká instituce zaměřená především na technicko-hospodářské otázky – dnes bychom řekli na základní i aplikovaný výzkum. Jako její součást vznikl v roce 1922 **Ústav pro stavbu měst (ÚSM)**, který se stal první institucí programově zaměřenou na problémy plánování obcí a měst.¹⁷ Inspirací pro organizační strukturu i řešená témata se stala roku 1921 založená německá Akademie für Städteplanung, která nesla od roku 1922 název „Die Freie

---

¹⁶ Dlouholetým předsedou komise byl člověk s širokým rozhledem Eustach Mölzer – organizátor, dopravní inženýr, vodohospodář a mecenáš českého umění. Devítičlennou komisí prošla řada architektů, zasedal v ní ale i inženýr nebo hygienik. Jmenovitě například Antonín Balšánek, Bohumil Hübschmann, Antonín Engel, Pavel Janák, Ladislav Machoň, Max Urban, Ladislav Procházka a Jan Záhorský. Ve 20. letech vznikly podobné regulační komise (sbory) i v Brně, Ostravě či Bratislavě.

¹⁷ Prvním předsedou byl vrchní stavební rada a bývalý přednosta pražského regulačního úřadu Vilém Dvořák, místopředsedou byl zvolen Vladimír Zákrejs a jednatelem na dlouhá léta stavební rada ministerstva veřejných prací Otokar Fierlinger. Po smrti Viléma Dvořáka (1926) byl předsedou zvolen Vladimír Zákrejs, kterého v roce 1928 vystřídal Ladislav Kubík. Od druhé poloviny 20. let se pak členská základna rychle rozšiřovala, členy byli například i Josef Chochol, Antonín Engel, Bohuslav Fuchs, Jindřich Kumpošt nebo Max Urban.